

Войціховський Андрій Васильович, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права Харківського
національного університету внутрішніх справ

Забезпечення колективної безпеки і миротворчість в діяльності Європейського Союзу

У новому тисячолітті людство зіткнулося з проблемою формування якісно нової системи міжнародних відносин на тлі стрімкого поширення процесів глобалізації, усвідомлення взаємної відповідальності за мир та безпеку. Це створює об'єктивне підґрунтя для переосмислення ролі і місця держави, впливових організацій, військово-політичних союзів у сучасній моделі міжнародної та європейської безпеки. З огляду на це, потребують перегляду проблемні питання щодо забезпечення політико-економічної і військово-стратегічної стабільності, розробки та запровадження адекватних форм і засобів реагування.

Сьогодення визначає нові обриси безпеки XXI століття. Зростає роль регіональних систем безпеки та співробітництва, набуває значущості їх взаємодія з глобальними системами колективної безпеки. Військово-політична обстановка у світі багато в чому визначається мірою взаємної залежності держав у пошуку оптимальних шляхів розв'язання військово-політичних проблем. При цьому процеси трансформації відносин та наявність спільних поглядів на зовнішню політику держав – членів ЄС є визначальними у формуванні нової архітектури безпеки в Європі та за її межами.

Європейський Союз – одне найвпливовіших політико-економічних об'єднань світу – прагне зміцнити свою роль як повноправного суб'єкта геополітики (про що свідчить активізація військової та миротворчої діяльності ЄС).

Визначаючи актуальність даного наукового дослідження варто відзначити, що сьогодні відбувається складний процес формування у суспільній свідомості ставлення до ключових для нашої держави процесів: розширення ЄС та матеріалізації Спільної європейської політики безпеки і оборони. Певні протиріччя, невизначеність позицій населення України щодо процесів, які відбуваються на Європейському континенті, обумовлені як складністю

внутрішніх трансформацій у середині ЄС (зокрема у військовій галузі), так і браком інформації. Метою даної наукової статті є розкриття сутності діяльності ЄС у сфері забезпечення колективної безпеки і миротворчості, проблемних питань взаємодії Євросоюзу у цій галузі з НАТО і Україною. Результати дослідження можуть бути використані в науково-дослідницькій, науково-освітній, науково-методичній і практичній сферах.

В Україні питання європейської безпеки і миротворчої ЄС висвітлюються фрагментарно в загальних роботах з міжнародного права. Значний об'єм інформації стосовно зазначеної проблеми міститься на інформаційних сайтах державних установ, громадських організацій і форумів. Серед науковців, які досліджують питання забезпечення ЄС колективної безпеки і миротворчості слід відмітити О.А. Корнієвський, С.В. Терешко, А.В. Дацюк, В.Ф. Заємський та ін.

Формування спільної оборонної складової Євросоюзу передбачено ще Маастрихтським договором 1992 р., але реальні кроки розпочалися після 1999 р. із затвердженням Спільної європейської політики безпеки і оборони, якою визначено створення під егідою ЄС дієздатних оборонних структур – сил (корпусу) швидкого реагування ЄС у складі 400 літаків, 100 кораблів та 15 бригад (чисельністю 60 тис. вояків).

Серед головних завдань сил швидкого реагування ЄС – проведення гуманітарних, миротворчих, пошукових та рятувальних операцій, надання допомоги під час надзвичайних ситуацій. Акцентовано на вирішенні завдань з попередження та унеможливлення ескалації конфліктів, зокрема міжетнічних, миротворчої діяльності в Європі і біля її кордонів. Зважаючи на економічні проблеми, провідні держави Європейського Союзу не завжди здатні забезпечити стійкий міжетнічний та міжконфесійний мир за допомогою традиційних важелів державної політики: економічних, правових, соціокультурних тощо. Одна з причин – небажання (чи неспроможність) поступатися соціальними програмами заради збільшення витрат на колективну безпеку та оборону.

Проблемою залишається невизначеність євровичовників стосовно стратегії безпеки ЄС та зони його відповідальності у рамках Спільної європейської

політики безпеки і оборони, зокрема щодо географічної зони відповідальності. Політики й аналітики ЄС і НАТО висувають різні пропозиції: від суто території Євросоюзу до масштабів радіусом 4000 км (від Брюсселя й далі) [1].

Європейський Союз став першим у світовій практиці об'єднанням, яке на міжнародно-правовому рівні прагне створити спільну безпекову та оборонну політику, що фактично означає – порушити виключне право держав – членів здійснювати свою безпекову та оборонну політику самостійно. Слід зазначити, що ця спроба не була реалізована повністю, а перебуває лише на початковій стадії. Така невідповідність між метою та стратегією втілення пояснюється небажанням держав – членів делегувати свої повноваження у безпековій сфері на наднаціональному рівні. На інституційному рівні Спільна європейська політика безпеки і оборони має чітко виражений міжурядовий характер – зберігає за кожною з держав – членів свободу у визначенні мети, завдань та інструментів гарантування національної безпеки. Європейську безпекову та оборонну політику можна розглядати як зовнішньо-політичну діяльність ЄС, спрямовану на реалізацію спільних стратегічних цілей держав – членів у сфері коопераційної безпеки, що може бути трансформована в систему колективної безпеки.

Завдання Спільної європейської політики безпеки і оборони не закріплене в установчих документах ЄС. Отже, таке закріплення не є обов'язковим. За аналогією до природи зобов'язань всередині ОБСЄ, зобов'язання держав – членів ЄС з колективної оборони може базуватися не на договірно-правовій, а на політичній основі, що має морально зобов'язуючу силу. Правовою базою, достатньою для вжиття спільних оборонних дій ЄС проти агресора, може стати одностайне ухвалення спільної дії державами – членами на захист держави, що зазнало нападу. Тобто «спільна дія» як правовий акт ЄС може творити правову підставу для застосування положення про колективну самооборону, закріплених ст. 51 Статуту ООН [2, с. 49] та ст. 5 Північноатлантичного договору [3].

За умов нових викликів безпеці відбуваються спроби стратегічного та інституційного реформування ЄС. Євросоюз потребує нового типу військово-політичного лідерства. На основі Конституції держави, які володіють

необхідними ресурсами та бажанням стати лідерами тіснішої військово-політичної інтеграції ЄС (Франція, Німеччина, Великобританія), отримають можливість робити це через механізм структурної співпраці – з одного боку. З іншого – за умови чіткого розподілу повноважень можливе становлення впливового інституційного лідера Спільної європейської політики безпеки і оборони в особі міністра закордонних справ ЄС. Пропонована Конституцією структура Спільної європейської політики безпеки і оборони дає можливість чітко виділитися військово-політичним лідерам ЄС і, водночас, сприятиме зміцненню інституційної складової європейської оборонної інтеграції [4].

На сьогоднішій день ЄС має значний досвід у миротворчій діяльності. Євросоюз розміщував війська і поліцейські формування в Боснії і Герцеговині, Македонії і Демократичній Республіці Конго, а також брав участь в міжнародних силах сприяння безпеці в Афганістані.

Відповідно до рішення ЄС, прийнятим в Ніцці в грудні 2000 р., в цій Організації діють наступні військово-політичні структури, що забезпечують роботу Ради ЄС:

- Комітет з політичних питань і питань безпеки, який покликаний здійснювати політичне керівництво і на рівні послів розробляти пропозиції по суті реакції Євросоюзу на кризові ситуації;
- Військовий комітет ЄС, який складається з керівників оборонних відомств держав - членів і військових представників, що діють від їх імені;
- Військовий штаб ЄС, що складається з військових і цивільних експертів, що відряджаються державами – членами для роботи в Секретаріат Ради ЄС.

24 вересня 2003 р. в Нью-Йорку була прийнята спільна декларація ЄС і ООН про співпрацю в урегулюванні кризових ситуацій. З цією метою був створений консультативний механізм для налагодження координації і взаємодоповнення в наступних областях: планування операцій, підготовка персоналу, організація обміну інформацією про поточну діяльність, обмін досвідом.

Операція «Артемід» в Демократичній Республіці Конго стала першою військовою акцією ЄС по врегулюванню кризи за межами Європейського

континенту. Операція проводилася автономно, тобто без залучення яких-небудь засобів блокади НАТО. Вона здійснювалася в тісній співпраці з Місією ООН в Демократичній Республіці Конго. В операції взяли участь представники 12 країн загальною чисельністю 2060 чоловік. Тривалість операції – з 12 червня по 1 вересня 2003 р. Миротворчі сили були направлені на припинення злочинної діяльності озброєної міліції, а також забезпечення громадського порядку в аеропорту. Вирішення цих завдань забезпечило відновлення правопорядку в області безпеки, а також можливість повернення біженців.

У 2006 р. діяльність Європейського Союзу відзначається активністю при підготовці і проведенні операцій кризового врегулювання в різних регіонах світу:

- успішно завершена військова операція ЄС по наданню допомоги ООН в забезпеченні безпеки в період загальних виборів в Демократичній Республіці Конго (операція закінчилася 30 листопада 2006 р.);

- 15 грудня 2006 р. завершилася наглядова місія ЄС в індонезійській провінції Аче;

- Євросоюз проводить активну підготовку операції ЄС по сприянню верховенству закону в Косово;

- розробляються параметри участі ЄС в підготовці поліції Афганістану;

- здійснюється робота по розробці каталога сил ЄС, які можуть бути виділені державами - членами для участі в операціях Євросоюзу;

- відповідно до концепції сил реагування ЄС з 1 січня 2007 р. дві бойові тактичні групи перебувають в постійній готовності до розгортання в період 5 діб;

- проводиться планування по створенню військово-морського і військово-повітряного компоненту європейської політики в області безпеки і оборони;

- закінчено формування резерву для цивільних груп швидкого реагування; ведеться робота по створенню об'єднаного поліцейського підрозділу швидкого реагування ЄС;

- розроблена концепція матеріально-технічного забезпечення цивільних операцій ЄС; затверджені схема набору персоналу для таких операцій і порядок фінансового забезпечення;

- Євросоюз завершив основні заходи по створенню оперативного центру, що може виконувати функції штабу керівництва операціями кризового реагування.

На найближчу перспективу члени Європейського Союзу планують, зокрема, працювати над підвищенням ефективності поточних і майбутніх операцій; розробкою схеми розвитку військових можливостей ЄС у миротворчій діяльності на період до 2025 р.; розвитком військової концепції сил швидкого реагування ЄС, а також цивільних сил реагування. Як найважливіші завдання визначені зміцнення стратегічного діалогу з НАТО і ООН, розвиток тіснішої взаємодії у сфері європейської політики в області безпеки і оборони з США, Росією, Канадою, Україною і країнами Південного Середземномор'я [5, с. 125 - 127].

Загрози міжнародній безпеці вимагають координації не лише на рівні національних держав у межах міжнародних організацій, а й координації діяльності цих організацій. Відтак, зростає значення принципу багатосторонності, що передбачає зміцнення договірно-правової основи та ролі міжнародних інституцій у вирішенні міжнародних безпекових проблем.

У відносинах між Євросоюзом і НАТО Гельсінська нарада Ради ЄС, яка мала місце в грудні 1999 р., визначила «Головну ціль» для держав – членів ЄС щодо їх можливостей здійснювати операції по урегулюванню кризових ситуацій. Мета полягає у наданні ЄС можливості розгорнути і утримувати збройні сили в кількості до 60 тис. вояків, які мають виконувати весь спектр так званих «Петерсберзьких завдань», викладених в Амстердамському договорі 1997 р. До них належать завдання з гуманітарної допомоги та рятування; завдання миротворчого характеру для врегулювання кризових ситуацій. Їхня роль полягає у проведенні військових операцій під егідою Європейського Союзу у відповідь на міжнародну кризу, за умов, коли НАТО в цілому не залучається до військової діяльності. Цей процес є частиною рішення ЄС розвивати спільну європейську політику в галузі безпеки і оборони, буде уникати зайвого дублювання структур НАТО і не передбачає створення європейської армії.

Євросоюз створив можливості для широкомасштабних консультацій, співпраці і гласності у відносинах з НАТО, а також можливості для діалогу,

консультацій та співпраці з європейськими країнами-членами НАТО, які не входять до складу ЄС, з питань європейської політики безпеки і оборони.

Діалог між Альянсом і Євросоюзом постійно розвивається. Обидві організації погодились проводити спільні засідання на рівні послів та на рівні міністрів. При цьому обидві сторони погодились негайно вдаватись до консультацій в разі виникнення кризи. Відтепер засідання Комітету з питань політики і безпеки ЄС та Північноатлантичної ради відбуваються регулярно.

В НАТО продовжується робота над основними питаннями подальшого розвитку власне Європейської системи безпеки та оборони, серед яких: вироблення варіантів командування на європейському рівні; гарантія наявності попередньо визначених ресурсів і сил; забезпечення доступу до можливостей оперативного планування НАТО та адаптація оборонного планування Альянсу [6].

Матеріалізацією цієї тенденції стало підписання 13 грудня 2002 р. Декларації з європейської політики у галузі безпеки і оборони, яка передбачила: гарантований доступ ЄС до механізмів оперативного планування НАТО; можливості використання Європейським Союзом колективних ресурсів та можливостей НАТО; можливість застосування механізмів військового командування НАТО в Європі в ході операцій під егідою ЄС, зокрема перебування представника ЄС на посаді заступника Верховного головнокомандувача Об'єднаних збройних сил НАТО у Європі, ухвалення такої системи оборонного планування НАТО, яка б передбачала наявність сил для операцій ЄС. Таким чином, оборонна політика ЄС перебуває повністю у фарватері НАТО. При цьому у Західній Європі найчастіше розглядають НАТО і ЄС як дві складові частини європейської економіко-політичної системи, де ЄС відповідає за економічну інтеграцію, а НАТО – за питання безпеки, обопільно доповнюючи одне одного [7].

Намагаючись адекватно реагувати на сучасні виклики і загрози Євросоюз визначив одним із основних завдань – попередження та врегулювання криз поблизу кордонів ЄС. Завдяки цьому стає очевидною важливість і необхідність активної участі України в новій системі європейської та євроатлантичної безпеки.

Для нашої держави розвиток структур безпеки ЄС – це можливість паралельно зі зміцненням особливого партнерства з НАТО розвивати відносини у сфері безпеки та оборони з ЄС, вступ до якого є стратегічною метою України. Зосередження інтересів ЄС не лише в політиці та в економіці, але й у сфері безпеки, збільшує шанси нашої країни на досягнення стратегічного завдання – членства в ЄС.

Після схвалення Європейською радою 11 грудня 1999 р. Спільної стратегії ЄС щодо України та визначення рівня стратегічного партнерства постало питання про інституціоналізацію відносин у сфері зовнішньої політики та безпеки. У вересні 2000 р. Україна подала до ЄС меморандум про зміцнення співробітництва між Україною і ЄС у сфері зовнішньої політики, безпеки, військового та військово-технічного співробітництва. На спільному засіданні за підсумками Ялтинського саміту Україна – ЄС 11 вересня 2001 р. сторони визначили подальший розвиток діалогу, співробітництва та консультацій з питань безпеки і оборони, а також констатували, що Україна може бути запрошеною до участі в операціях ЄС. Перспективні напрями співпраці між Україною та ЄС у рамках Спільної європейської політики безпеки і оборони: надання послуг з переміщення військ та перевезення військових вантажів авіатранспортом України; залучення українських військових підрозділів до проведення миротворчих операцій під егідою ЄС; розвиток співробітництва між підприємствами військово-промислового комплексу України і держав – членів ЄС з реалізації спільних проектів з розробки нових видів озброєнь та військової техніки, космічні програми тощо. Знаковим для розвитку співробітництва України з ЄС у сфері безпеки є прийняття у лютому 2005 р. Радою Міністрів ЄС резолюції щодо України в контексті зміцнення двостороннього співробітництва у сфері зовнішньої політики та політики безпеки, що не виключає залучення українських військових підрозділів і до складу європейських сил швидкого реагування, і до участі в об'єднаних тактичних силах Євросоюзу [8].

Перспективним напрямом співробітництва України з ЄС у сфері безпеки є миротворча діяльність. Останнім часом відчутні посилення цієї складової в діяльності ЄС: вже відбулася передача повноважень від НАТО до Євросоюзу з

урегулювання конфліктів на Балканах. Між цими організаціями розпочалися переговори щодо активного залучення можливостей та ресурсів ЄС до врегулювання конфліктів на Близькому Сході, в інших регіонах Азії та Північної Америки; посилено увагу керівництва ЄС до превентивної антикризової політики Брюсселя як складової Спільної європейської політики безпеки і оборони. ЄС планує направити свої військові миротворчі контингенти саме до тих регіонів, де перебувають українські миротворці. Можна припустити, що ЄС залучатиме Україну до стратегічних авіаційних перевезень, зокрема для перевезення військових, зброї і техніки у межах миротворчих та антитерористичних операцій.

Один із напрямів співпраці України і ЄС у сфері регіональної безпеки – це врегулювання конфліктів на пострадянському просторі, насамперед придністровського. При цьому Брюссель готовий підтримати зовнішньополітичні ініціативи України в регіоні як миротворця, уповноваженого європейською спільнотою.

У підсумку слід відмітити, що з глобальними геополітичними змінами у світі й Європі роль Європейського Союзу у сфері безпеки безперечно зростатиме. У напрямі зміцнення співпраці з Євросоюзом Україна може рухатися, використовуючи наявні можливості стратегічного співробітництва з НАТО. Статус України як держави, що має особливі відносини з НАТО та інтенсифікований діалог з питань членства в Альянсі, відкриває реальні перспективи для зближення до тієї стартової позиції, з якої її можна було б розглядати як потенційного члена Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корнієнко О.А., Терешко С.В. Європейський Союз і Україна: перспективи та можливості співробітництва у сфері безпеки [електр. ресурс] // Електр. версія. Доступ до ресурсу: http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=grpgs2&issue=2006_1;
2. Организация Объединенных Наций: Сборник документов / Сост. В.Н. Дурденевский, С.Б. Крылов. - М.: Госиздат юридической

литературы, 1956. – 269 с.; **3.** Североатлантический договор от 4 апреля 1949 г. [електр. ресурс] / русскоязычный модуль Московской государственной юридической академии // Електр. версія. Доступ до ресурсу: <http://www.nato.int/docu/other/ru/treaty.htm>; **4.** Міжнародно-політичні основи становлення і розвитку Спільної європейської та оборонної політики [електр. ресурс] // Електр. версія. Доступ до ресурсу: <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/publication/content/6576.htm>; **5.** Заемский В.Ф. ООН в миротворчестве: Курс лекций. – М.: Международные отношения, 2008. – 312 с.; **6.** Відносини між НАТО і ЄС [електр. ресурс] // Електр. версія. Доступ до ресурсу: <http://www.nato.int/docu/other/ukr/handbook/2001/hb0403.htm>; **7.** НАТО [електр. ресурс] // Електр. версія. Доступ до ресурсу: <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/publication/content/6576.htm>; **8.** Співробітництво між Україною і ЄС [електр. ресурс] / Офіційний сайт Міністерства економіки України // Електр. версія. Доступ до ресурсу: <http://www.me.kmu.gov.ua>

Annotation

In this scientific article the questions of activity of European Union are examined in area of providing of the Joint European policy of safety and defensive, including peacemaking activity; co-operating of European Union with NATO in the field of settlement of crisis situations and construction of the European system of safety. Separate attention is spared the questions of co-operation of ES with Ukraine in relation to its participating in forming of the European system of safety and leadthrough of general peacemaking operations.

Keywords: crisis situation, collective security, Joint European policy of safety and defensive, forces of the rapid reacting, peacemaking activity.